

Tverdota György

Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK, Magyar Irodalomtörténeti Intézet, Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszék

„Rákóczi, akárki, jöjjön valahára”

Ady Endre kuruc-verseiről

Az 'Új versek' megjelenésének időpontjától számítani a magyar irodalmi modernség kezdetét azt jelenti, hogy Adyt ismerjük el e modernség kezdeményezőjének, vezéralakjának vagy legalábbis egyik fontos képviselőjének. A költőnek ehhez a kivételezett pozíciójához az utóbbi időben több kétség is fért. A képlet érvényessége mellett lehet úgy érvelni, hogy megkeressük azokat a pontokat, amelyeken a költő nyilvánvalóan a korabeli világirodalmi modernség eredményeihez kapcsolódott, azokat folytatta vagy fejlesztette tovább. Én ellenkező irányban indultam el.

Ady olyan verseit választottam elemzés tárgyául, amelyek egyfelől egy avultnak tetsző irodalmi paradigma, a kuruc költészet újraélesztésére tettek kísérletet, tehát archaizáló jellegűek, másfelől egy esztétikailag problematikus, szellemiségét és irodalmi igényességét tekintve kétes értékű divatnak, a századvég és századelő kuruckodó hullámának hátán hanyódnak. Az út, amelyen elindulok, nem teljesen járatlan. Egyrészt Ady-monográfiájában *Király István* nagy figyelmet szentelt ezeknek a verseknek. (1) Az általa képviselt értelmezési irány meghaladása nélkül reménytelen sors vár az Ady-lírának erre a tartományára. Másrészt én magam is – e konferencia-előadással azonos címen, korábban – készítettem egy, a kultusz-kutatás témakörébe vágó dolgozatot, amelynek gondolatmenete néhány, Ady úgynevezett „kuruc-versei”-vel kapcsolatos megállapításba torkollott. Ezeknek az előzményeknek a folytatásaként teszem föl a kérdést: vajon ez a kurucos Ady-líra egyike azoknak a ballasztoknak, amelyeket a korról lépést tartani kívánó költő a múltból magával vonzol, vagy pedig, mint e költészet annyi más pontján, itt is jól összefér egymással a hagyomány és a modernség kettős vonzása?

Ady kuruc versei a kuruc költészeti hagyomány továbbélésének azokhoz a fejleményeihez kapcsolhatók, amelyek kezdeményezője *Thaly Kálmán* volt, aki többek között *„Irodalom- és műveltségtörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból”* című könyvében újra-közölte és bemutatta a kuruckori magyar költészetet. (2) A Rákóczi-kor iránti érdeklődés feléledése a kiegyezés utáni évtizedek Magyarországon *Rákóczi* hamvainak 1906-os hazahozatalában kulminált, de *Szekfü Gyulán*ak a száműzött Rákóczi-ról írt könyve alaposan megtépázta a „vezérlő fejedelem” nimbuszát. (3) A 17–18. század fordulójára magyar költészetének kultusza pedig, úgy látszott 1913 táján rossz véget ér. A kuruc dalpörbe torkollott, amelynek során az irodalomtudósok kétségbe vonták a Thaly-féle gyűjtemény legszebb, leghatásosabb darabjainak eredetiségét, s az „öreg kurucot” hamisítással vádolták meg. (4) Amikor Ady első kuruc-versei a *„Szeretném, ha szeretnének”* kötetben megjelentek, Thaly hitele még csorbíthatatlan volt, de – amint ezt a későbbiekben részletesebben megvizsgálandó *„Két kuruc beszélget”*-sorozat mutatja – Ady kedvét a folytatástól a leleplezések sem vették el.

A leleplezők első triumfálása korántsem bizonyult tartós diadalnak. A túlságosan magabiztos pozitívista tudományosságnak hamar be kellett látnia, hogy a hamisítás vádjának bizonyítása korántsem olyan egyszerű, mint első nekifutásra gondolták. Az első lé-

nyeges lépést a hamisítványok elmélyültebb stíluskritikájának irányában *Tolnai Vilmos* tette meg, amikor felismerte azt a jelenséget, amelyet a későbbi szakirodalom „saturation stylistique”-nek, stílárís (túl)telítettségnek nevez. (5) Ez a jelenség szükségképpen bekövetkezik, mivel a hamisító annak érdekében, hogy az olvasóban előidézzé a szöveg autentikus voltának illúzióját, kénytelen aránytalan mértékben felszaporítani az adott stílusra jellemző nyelvi megoldásokat, s a figyelmes olvasó szemében éppen ettől válik gyanússá. „Ebben a néhány – tíz-tizenöt – költeményben benne van nemcsak az egész kuruczkori szókincs – írja Tolnai Vilmos, – hanem a teljes tárgyi gyűjtemény és történet is; összeszedhető az egész kurucz hadiszertár, a tábortól minden mozzanata; a kurucz hősök mind felvonulnak; a nevezetes események mind szóba kerülnek. Ha Riedl Frigyes Arany és Petőfi népiességét koncentrált népiességnek nevezte, én ezt a Thaly-féle költemények nyelvére, hangulatára, tartalmára lefordítva sűrített kuruczszágnak mondanám.” (6) Ady kuruczverseinek elemzése során nagy mértékben támaszkodom erre a stíluskritikai terminusra és a mögötte álló jelenségre.

A sokak által gyakorolt, de – Adyt leszámítva – legsikeresebben talán *Endrődi Sándor* verseiben imitált kurucos hang a Thaly szövegközléseiben és hamisítványaiban kialakított sűrített kuruczszágnak volt a kivonata. A szöveghamisításnak Thaly által gyakorolt módja a stílusimitáció válfaja. Mint megtévesztő szándékú pastiche-ok készítője, azt akarta elhíttetni olvasóival, hogy nem utánzattal, hanem magával az eredetivel van dolguk, s ennyiben a jellemző jegyek sűrítésének nála hitelesítő funkciója volt. A bevallott stílusimitáció ellenben, amellyel Endrődinél találkozunk, nem igyekezett eltitkolni utánzat jellegét. A stílárís túltelítettség jelensége mindazonáltal mindkét esetben fennállt. A stílusimitáció két változatának, a hamisító céljának és az utánzó jellegét vállalónak az egyenlőségűségét mi sem mutatja jobban, mint hogy Thaly, mielőtt hamisítványait megalkotta volna, saját neve alatt is megjelentetett kurucz-verseket. Így járt el például a „Bujdosók siralma. – Rodostó, 1735.” – című versében. Ez a költemény számos olyan ismérvvvel rendelkezik, amelyek utóbb az eredeti kurucz dalokként feltüntetett darabokban is felbukkannak.

Ady ilyen típusú költeményei az Endrődi-féle kurucz-versekkel rokoníthatók, s mint stílusutánzatok a stílárís túltelítődés törvénye alól nem vonhatják ki magukat. Az adott keretek között be kell érnünk a nála jelenlévő sűrített kuruczszág bizonyításának és szemléltetésének redukált változatával. Azaz verseiből kiemeljük azokat a mozzanatokat, amelyek a Thaly által feljavított kurucz hagyományra mennek vissza, de lemondunk arról, hogy mögöttük vetítenénk a századvégi gyűjteményekben megtalálható eredeti, a megszépített vagy a hamisított forrásszövegeket. Elegendő ugyanis egy rövid leltárt készítenünk, hogy belásuk: Ady a közös repertoárból válogatta ki a számára szükséges tematikus elemeket.

A versekben szereplő és beszélő alakok olyan harcosok, akik Rákóczi érkezését várják, akik a fejedelem seregében a labancok ellen harcolnak, vagy akik a vesztes szabadságharc után a bujdosók keserű kenyerét eszik. Azonosítható történelmi alakként egyedül a halála előtt álló öreg *Mikes Kelemen* alakja bukkan föl az „Az halottas ünnep” című darabban. A versek hősei fegyveresen állnak eléink, még ha ez a fegyver csak egy rossz kard is. Gyakran lovon ülnek, s ha történetesen gyalogosan járnak, annak jelzésére a költőnek mindig külön gondja van. A versekben sűrűn említik a kurucz vezérek nevét Rákóczitól *Esze Tamás*on és *Bottyán* vezéren át *Bercsényi* marsallig és a „lőcsei brigadérosig”. Az „Esze Tamás komája” című versben három, a kurucz kort idéző szimbolikus helyszínre: Bécsre, Munkácsra és Váradra bukkanunk. „Az utolsó kurucz”-ban a repertoár Pózzsonnyal, Tordával, Budával, Moldovával és Majlanddal egészül ki. A sorból „Kézsmárk hegye, Majtény síkja”, majd Lengyelország és Rodostó sem maradhat ki. De a szimbolikus helyek is sorra feltűnedeznek: az árokpárt, a „nagy erdők aljai”, a „bujtató lápok”, a nád, a gaz, a sár, a „koldus-vásár közepe”, az idegen lovak taposta porta, a táborút.

A versben felidézett személyek is a kurucz hagyományból ismerősek. Elsőként a beszélő nevű Kurucz Ádám bukkan föl, de többször szól Tyukodí pajtáshoz a versek beszélője.

Csak később éri be a költő a részben archaizáló György, Józsa, Cseke, Balázs, Balog átlagnevekkel. Ady kuruc verseinek egy része dialogikus jellegű, s bennük a harcostársak és sorstársak familiáris megszólítása mindig nagy hangsúlyt kap: „Esze komám”, „Kurucz Ádám testvérem”, „Tyukodi pajtás”, „György cimborám”, „Szívbeli pajtásom”, „bajtárs barátom”, „Józsa testvér”, „Komám”, „koldus társam”. A szereplőket leggyakrabban „bujdosó kurucokként”, „utolsó kurucként”, tehát harcos voltukban határozza meg, de – nyilvánvalóan önstilizációként – felbukkan a „deák”, „íródeák”, „kuruc deák” minősítés is.

A kuruc hagyomány mindkét uralkodó hangvétele jelen van Adynál. A szertelenségig hetyke, dicsekvő, s ezért karikatursztikus vonásokat is felmutató kötekedő, szókimondó, csúfondáros ellenségsúfolóra kevés példát találunk, s azt is a sorozat kezdetén, „A harcunkat megharcoltuk” című versben. Olyan darab is csak egy-kettő akad, az „Esze Tamás komája”, s esetleg a „Lesz más lakodalom”, amelyek a Rákóczi-szabadságharc kezdetét, a felkeléshez vezető elkeseredés állapotát idézik meg. A kuruc-versek döntő többsége a bujdosók panaszát, fohászát, átkozódását imitálja. Ezek a darabok a vereség, a kudarc, az áruulás, a kijátszottság élményét variálják. A költő tárgyiasítja a versek beszélőit, s így a zsáner-szerű jellemzés számára tág tér nyílik. Ha redukáltan is, de a szerkezetet narrációs elemek alakítják. Sőt, a „Ki látott engem?” kötetből induló, nyolc darabból álló verssorozatban, amelyben főcímként vagy alcímként a „Két kuruc beszélget” vagy „Kurucok így beszélnek” formula bukkan föl, párbeszédes, balladisztikus szerkezet érvényesül.

Ady ebben a verstípusban (vagy ebben is) hangot ad a szerepvesztés-élményének, a feleslegesség-érzetnek. Éppen ezekben a darabjaiban jut legmesszebbre a mandátum nélkül élő ember alakjának kimunkálásában, akit abban a fájdalmas és kétségkívül drámai pillanatban állít elénk, amelyben küldetésétől megfosztották, vagy amelyben ráébred arra, hogy állítólagos küldetése csak üres illúzió volt, hogy nem egy szent ügy hőse, hanem egy történelmi játszma balekja.

A kuruc-versek ritmusa magyaros ütemezésű, alkalmazkodik ahhoz a mintához, amelyet Ady a hagyományban talált. Thaly említett gyűjteményének „Kuruczvilági énekek” ciklusában bukkanhatott például a költő az „Egy bujdosó szegénylegény...” című darabra: „Úgy elmegyek, meglátjátok, / Soha hirem sem halljátok; / De ha még is hallanátok: / Tudom, hogy megsiratjátok! // S az merre jár lova lába: / Búsul az erdő utána, / Árnyékot borít reája – / Elbujdosó katonára.”

A kuruc-versek ritmusa magyaros ütemezésű, alkalmazkodik ahhoz a mintához, amelyet Ady a hagyományban talált. Thaly említett gyűjteményének „Kuruczvilági énekek” ciklusában bukkanhatott például a költő az „Egy bujdosó szegénylegény...” című darabra: „Úgy elmegyek, meglátjátok, / Soha hirem sem halljátok; / De ha még is hallanátok: / Tudom, hogy megsiratjátok! // S az merre jár lova lába: / Búsul az erdő utána, / Árnyékot borít reája – / Elbujdosó katonára.”

(7) Ennek a bujdosó nótának a ritmusából és részben képanyagából építette föl Ady a „Bujdosó kuruc rigmusá”-t: „Jó tíz évig a halálban, / Soha, soha hites vágyban, / Soha, soha vetett ágyban. // Kergettem a labanc hordát, / Sirattam a szívem sorsát, / Mégsem fordult felém orcád / Rossz csillagú Magyarország.”

A stílusimitáció szükségszerű nyelvi velejárója, különösen akkor, ha a megújított hagyományt a jelentől évszázadok választják el, az archaizálás. Ámde Ady nyelvhasználat nemcsak időbeli határokat lépett át, hanem markáns nyelvi regisztert választott, azt, amelyhez tartozónak tekintette a költő a kuruc költészetet: a népies líra stílusához közelítette ennek a verscsoportnak a nyelvezetét. Megfigyelhető, hogy mind az archaizálás, mind a népiesítés egyre hangsúlyosabbá vált az idő haladtával, olyannyira, hogy végül már-már modorosnak érezzük. Ha eltekintünk az olyan profán kijelentéstől, mint amilyen „Kurucz Ádám testvérem”-é: „Én se voltam zabi gyerek”, vagy „A harcunkat megharcoltuk” obligát „Tyukodi pajtás” megszólítása, a nyelvi régiség tudatos és következetes megidézése viszonylag későn, a „Minden Titkok versei” kötetben olvasható „Az utolsó kuruc”-cal kezdődött: „Súlyos inségimben / Se Bécsben Úristen, / Se Krisztus Pozsonyban, / Se Szentlélek Tordán, / Igazán nem hittének, / Ez árvult országban / Vén századok óta / Gonoszak az istenek”.

A legerősebb az archaizálás a kurucok beszéltetésére épített kompozíciókban. A sors íróniája, hogy Ady egy olyan szót emelt be egyik kuruc-versébe, s látott el döntő funkcióval, amely utóbb a kuruc dalpör egyik legvitatottabb szava lett: az „akárki” névmást. Tolnai Vilmos szerint ez a szó *Faludi Ferencnél*, tehát évtizedekkel a kuruc költészet lezárulta után bukkan föl először az írott nyelvben, Thaly gyűjteményében való vendégszerplése tehát ügyetlen hamisításról árulkodó anakronizmus. Tolnai vitapartnerei meggyőzően kimutatják, hogy a szó, legalábbis tájnyelvi elemként igenis, létezhetett a kuruc korban. (8) Az „Esze Tamás komája” utolsó strófájában Ady épp azzal a céllal használja az „akárki” névmást, hogy ezzel prioritást biztosítson a népi kurucság, az alacsonyabb néprétegek spontán lázadása számára, akár még a „vezérlő fejedelem” rovására is: „Rákóczi, akárki, / Jöjjön valahára”.

Csak hogy az, aki bevallotta, nem hamisítás végett hajt végre stílusimitációt, ennél sokkal merészebb anakronizmust is büntetlenül megengedhet magának, mint ezt „Az utolsó kuruc” nevezetes stílusterése bizonyítja: „Nincsen itt már semmi / S szépen tönkremenni / Budapest is tiltja”. Sőt, ha a költő a mának szóló, élő költészetet kíván művelni, a versek sűrített tematikus és stiláris kurucságát az anakronizmusok nem kevésbé sűrű, bár inkább rejtett hálójának kell egyensúlyba hoznia. Arra, hogy Ady a kuruc hagyományt korszerű mondandók artikulálása érdekében a legnagyobb tudatossággal újította meg, perdöntő bizonyítékkal szolgál *Móricz Zsigmond* emlékezése: „Megjelent tőlem egy vers a Vasárnapi Újságban, a „Bujdosó kuruc éneke”. Ady, aki minden verset falt, ezt is elolvasta, s szólott róla gúnyosan, nevetve: nem értette, minek írtam meg. Nem találta benne a ma szimbolikus esetét. »Minek írtad meg, ezt akkor kellett volna megírni – mondta. – Most csak azt kellett volna megírnod, hogy ma is bujdosó kuruc ebben az országban minden igaz ember és üzött vad.« Ez akkor nagyon hatott rám, s tudtam, hogy ő a történelmi színeket csak arra használta, hogy formát adjon a mai problémáknak”. (9)

Az ilyen időszerűség azonban lehet rövid életű, napi érdekű, s elmúlhat a divattal. Előadásomban épp arra keresem a választ: tartósnak, időtállóknak bizonyultak-e ezek az újító szándékú kuruc-versek, s ha igen, melyek a modernségük a kritériumai? Ennek a modernségnek a meghatározása során nem kerülhetem el a Király István felfogásával való konfrontálódást. Király mindkét Ady-könyvében veszélyes féligazságokat fogalmaz meg Ady kurucos költészetéről, a részletek alapos, sőt lehengerlő kimunkálásával. Abban igaz van, hogy „az úri-nemesi kuruc romantikával szembefordulva a tradicionális Habsburg-ellenes, szabadságharcos-függetlenségi jelentésből végleg kioldotta ő már a fogalmat. Kiegészítéstagadó, 48-as párti, osztrákellenes él alig járt már nála a kurucsággal együtt”. (10) Az ilyen jelentéskioldás nélkül, amelyet Király könyve egy másik helyén „dezideologizáló transzformációnak” (11) nevez, nem jöhetett volna létre a sajátos, adyszínezetű kurucság.

Az is igaz, hogy a kuruc alakja politikai és katonai konfrontációt implikál két, egymással szemben ellenséges tábor között, még akkor is, ha a jelentést kioldjuk a több százados osztrák-magyar konfliktusból, s így nem iktatja ki egy merev, élettelen gondolkodási séma eluralkodásának kockázatát. A kurucok karddal, lovon járó, csatákban életüket kockára tevő hősök, tehát a kuruc kor adottságaiból épülő lírai szerepek a közélet színterein mozgó, valamely ügy mellett életét és legalapvetőbb érdekeit vásárra vivő embert, a Móricz-emlékezésben idézett „igaz embert” teszik láthatóvá. Még azt is meg kell engednünk, hogy Ady kuruc-verseiben megfogalmazta azokat az alkalmi mondandóit, amelyekkel a századelő magyar történelmének nagy, de nem feltétlenül tartós, s mára már az emlékezetből kivészett dilemmáiban foglalt állást. Abba a tényektől egyre messzebbre rugaszkodó retorikába azonban, amely erre hivatkozva a kuruc-szerepben rejlő „helytálló hűségéről”, „rendíthetlenségéről”, a végsőkig küzdők hajthatatlanságáról”, majd a második Ady-könyvben a nihillal szemben a mégis-morál jegyében a pozitív válasz kiküzdéséről szaval, már nem érdemes Királyt követnünk. (12)

Annál kevésbé, mert álláspontjának szerencsére épp a fonákja az igaz. A szablya, a ló, a nyereg, a vitézi élet kellékei, a „labanc-horda” kergetése és a sűrített kurucság egyéb adalékai a látszat ellenére nem akadályai annak, hogy Ady ebben a verstípusban (vagy ebben is) hangot adjon a szerepvesztés élményének, a feleslegesség-érzetnek. Éppen ezekben a darabjaiban jut legmesszebbre a mandátum nélkül élő ember alakjának kimunkálásában, akit abban a fájdalmas és kétségkívül drámai pillanatban állít elénk, amelyben küldetésétől megfosztották, vagy amelyben ráébred arra, hogy állítólagos küldetése csak üres illúzió volt, hogy nem egy szent ügy hőse, hanem egy történelmi játszma balekja. Ady kuruc-verseinek döntő többségét a perspektíva-vesztés, a becsapottság, az eltévedettség érzése uralja. A korai ‚Harcunkat megharcoltuk’ és ‚Esze Tamás komája’, illetve a Csinszka-szerelem beteljesülésében reménykedő későbbi ‚Lesz más lakodalom’ kivételével (a ‚Kurucz Ádám testvérem’-et más okból elkülönítve) minden darab hőse a bujdosó kuruc, egy végérvényesen elvesztett ügy képviselője.

A vereség utáni, vesztes helyzet a totális nemzeti önkritika megfogalmazására ad módot, amely nem alternatívát kínál a kritikusnak, hanem a játszmából való teljes kilépésre készíti. Nem véletlen, hogy a szerepről való lemondás megindoklásának egyik legélesebb változatát egy kuruc versben, a ‚Sípja régi babonának’ címűben találjuk: „átkozott nép” – olvashatjuk itt a magyarokról – „Ne hagyja az Úr veretlen, / Uralkodást magán nem tűr / S szabadságra érdemetlen, / Ha bosszút áll, gyáva, lankadt / S ha kegyet ad, rossz, kegyetlen”. Mintha Jónást hallanánk *Babits* versében, aki próféta-sága értelmét vonja kétségbe az Úrhoz intézett szemrehányásában. De ez a szemrehányás-sorozat a házához már a ‚Bujdosó kuruc rigmusá’-ban megfogalmazódik: „Mégsem fordult felém orcád / Rossz csillagú Magyarország. // Sirattalak, nem sirattál, / Pártoltalak, veszni hagytál, / Mindent adtam, mit sem adtál, / Ha eldőltem, nem biztattál”. A következtetés, amit a kiábrándító önképből a bujdosó levon az, hogy végleg elhagyja a képviselt ügyet, hátat fordít hazájának: „Üzenhetek már utánam / Kézsmárk hegye, Majtény síkja, / Határszáron botot vágok, / Vérem többé sohse issza / Veszett népem veszett földje: / Sohse nézek többet vissza”.

Ady kuruc-verseit olvasva megismerkedhetünk a gazdátlanná, céltalaná és földönfutóvá vált ember létállapotával, amelynek két változatát állítja elénk. Az egyik esetben a gyökértelessé vált egykori harcos számára megnyílnak a parazita-lét esélyei, mint a ‚Bujdosó kuruc rigmusá’-ban olvashatjuk: „Már életem nyugalommal / Indul és kevéske gonddal, / Vendégséggel, vigalommal, / Lengyel borral és asszonnyal. // Lengyel urak selymes ágya / Mégis forró, mint a máglya. / Hajh, még egyszer lennék árva, / Be jó volna, hogyha fájna”. Ebben a helyzetben és az ilyen kilátásokkal szemben a nosztalgikus vágyódás, a rezignált múltba tekintés rajzolja ki azt, ami örökre elveszett a lírai én számára: a rendeltetési életet. A másik változat a későbbi versekben, különösen a ‚Két kuruc beszélget’ szériában bontakozik ki. A kurucok itt egyéni életesélyeik tekintetében is vesztesek, a deklaszálódás, a megöregedés, az elszegényedés, a züllés várja őket: „Tegnap vitézek, ma vagyunk csak kószák.”

Király István az ilyen darabokban annak a beszélőnek a szólamát emeli ki, akiben megtalálja a kurucos dacot, a „mégis-morál” gesztusát. Holott e dialógusversek karakterét a reménytelenség hangján szóló beszélő határozza meg: „Nem látom a ködöktől a jövendőt, / Fultak itt a szívek / És éhesek és gonoszak a bendők”. A ‚Kurucok így beszélnek’ című darabban a reménykedő beszélgető társ néma marad, csak az út végére ért, önmagát feladó egykori harcos hangját halljuk: „Nekem pajtás, úgyis mindegy, / Bánja fene, hogy ki fal föl / Buta, bús mindegy-minket”. A lehangelő részletektől a mentális vak-ságot megfogalmazó olyan általánosításig jut el Ady, mint a ‚Felgyujtottuk a világot / S nem látunk egy lépést”.

Az eltévedésnél, a tétovaságnál, a tanácstalanságnál nem lehet nagyobb ellensége a magát valamely ügynek szentelő, küldetésishittel élő embernek. Márpedig Ady kuruc-ver-

sei elérkeznek a szerep-rombolásnak erre a végállomására. „Merre, Balázs testvér, de merre, de merre?” – hangzik az utolsó előtti ‚Két kuruc beszélget’-ben a sürgető kérdés, s a válasz: „Azt mondom én, testvér, jobb lesz ha semerre.” Aki ismeri Ady költészetét, az jól tudja, hogy nem választja el kínai nagy fal a különböző verstípusokat. Azok között a versek között, amelyek kivételesen nagy presztízzsel rendelkeznek, számon tartjuk ‚Az eltévedt lovas’ című költeményt. Az eltévedésnek ez a megrendítő ábrája azonban bizonyosan nem született volna meg a kuruc-versek nélkül. A múltból felrémli eltévedt lovasnak nincsenek korhoz kötött vonásai, de a vakság-élményt, a ködben járás tapasztalatát és a kétségbeesetten reménytelen útkeresést variáló kései kuruc-versek szoros rokonságban állnak ‚Az eltévedt lovas’-sal. Az ellentétes irány, tehát ez utóbbi vers alapélményének beáramlása a kuruc-versekbe ugyancsak jól követhető. Ilyen ozmózist Ady költészetének legmodernebb megnyilvánulásai és eme tradícióba kötött verscsoport között még számos vonatkozásban föl lehet mutatni.

Az átszivárgások, átáramlások teljes körének feltárása meghaladja a tanulmány kerekeit, de néhány olyan összefüggésre rá kell mutatnunk, amelyek pontosabban kijelölik a kurucversek helyét az Ady-féle lírai modernség összefüggérendszerében. Az antitézisekben kibontakozó teljesség igénye költői programja tudatosan vállalt meghatározó jegyének látszik. Elsietett lenne arra válaszolni, hogy ez az igény mindvégig jellemezte-e őt, vagy pedig költői gyakorlata 1912 körül elkezdődött átalakulása részben vagy egészben eltérítette őt ennek a teljességre törekvésnek a megvalósításától. Verseit olvasva mégis az az összbenyomásunk, hogy ha valamilyen elköteleződés, valamilyen törekvés hangot kap egy-egy versében, bizonyosak lehetünk benne, hogy nem kell sokáig keresnünk, hogy azzal gyökeresen ellentétes irányú törekvésre, elköteleződésre is rábukkanjunk egy másik költeményében.

Az ön-kiegyensúlyozásnak, önmagával való ellentétbe, sőt ellentmondásba kerülésnek ez a feszültségeket gerjesztő önkorrekciós folyamata a biztosítéka annak, hogy az eddigiekben leírt szerepleépítésnek is megtalálhatjuk a diametrális ellentétét, a buzdítás, a magára találás, a szerep újra megjelésének gesztusait. Amíg ez az önszabályozó rendszer működik Ady pályáján, addig nem számíthatunk arra, hogy olyan messzire rugaszkodjék a nemzetkritikában, a bujdosó attitűd abszolútizálásában, amelyből már nem lenne képes visszalendülni az afirmatív állapotokba. Az életmű utolsó három versének erőviszonyaira vetett pillantás arra engedne következtetni, hogy ez a dialektika végigkísérte őt pályáján. Az utolsó ‚Két kuruc beszélget’ időben is és a szellemi térben is a rezignált véglet közvetlen közelében, ‚Az utolsó hajók’ című vers szomszédságában helyezkedik el. Ignotusnak mégis sikerült a haldokló Adyól még egy utolsó verset kipréselnie, amelyben a „fáradt félelem”-től és a „hetyke utálat”-tól lenyűgözött, életunt nagybeteg költő a magyarság sorsa miatti aggodalmának ad hangot ‚Üdvözllet a győzőnek’ című versében, s életművét egy ilyen testamentummal zárja le. (13)

A kurucversek vizsgálatából tehát nem azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Ady túl lépett volna a duk-duk affér lezárása során kialakított szerepen. (14) Magának ennek a szerepnek is megvannak az előzményei azokban a versekben, amelyekben Ady én-je egy-egy aspektusának kibontása érdekében kölcsön veszi valamely régmúlt, jelenlegi személyiségével tényleges vagy inkább képletes rokonságban lévő egykori hiteles vagy képzelt történelmi személy alakját, mint az ‚Ond vezér unokája’, ‚Dózsa György unokája’, ‚Gyáva Barla diák’, ‚Mátyás bolond diákja’, ‚A befalazott diák’ című versekben. Egy-egy ilyen gesztussal, éppúgy mint utóbb kurucverseiben, biztosítja a maga számára egy több évszázados történelmi és kulturális hagyomány örököse, folytatója pozícióját. Ugyanakkor az esetek túlnyomó többségében olyan tulajdonságokkal ruházza fel a vers hőst, amelyek birtokában az alak ezt az örökséget csak problematikusán vállalhatja, személyi tulajdonságainál fogva nem vagy csak fogyatékosan alkalmas a szerepből adódó követelmények teljesítésére, a szerephez képest valamilyen deviancia jellemzi, valamilyen fogyatékoság

nyűgözi. A bujdosó kuruc szerepmintájának alapelemei tehát az „Új versek”-től kezdve jelen vannak lírájában. A bujdosó kuruc „csak” egy jól eltalált új alakváltozat.

Ady döntő történelmi tapasztalata, amelynek megfogalmazása költészetének alighanem egyik legfontosabb programja, egy ezer éves történeti folytonosság tragikus lezárul-tának vagy félbeszakadásának felismerése, de úgy, hogy nemcsak belátja a diszkontinu-ítás szükségességét, hanem kötelességének tartja, hogy tevékenyen elő is mozdítsa ennek mielőbbi bekövetkezését. Személyében ezt úgy éli meg, mint egy szerep kiüresedését, az időből való kicsúszását, egy olyan szerepét, amelynek betöltésére, úgy érzi, ő is rendel-tetett. A bujdosó kuruc alakjában rábukkant ennek a végső fejleménynek az egyik legjobb megtestesítési, megszemélyesítési lehetőségére. Ezért nem túl lép rajta egyhamar, ezért foglalkoztatja őt ez a figura pályája legvégéig. Ezért áll meg mellette és körülötte makacsul. A szerep lebomlása, értelmetlenné válása nyűgözi le tekintetét. Nemigen tekint ennél tovább, nem kutatja, van-e lehetséges kibontakozási tér számára e szerepen túl. A 21. század elején, tudj’Isten mi okból, nem a sok évszázados örökség vállalásának gesz-tusa, hanem a tőle való megfosztódás kínos élménye iránt vagyunk érzékenyebbek. S ezt az érzékenységünket Ady kuruc-versei a legteljesebb mértékben kielégítik.

Azt gondolom tehát, hogy az Ady költészete iránti érdeklődés megújítása érdekében bátran és alaposan, kritikailag hozzá kell nyúlnunk Király István Ady-képéhez. Ha ugyanis egy idejétmúlt üdvtörténetből kiszabadítva újra szemügyre vesszük a magyar századelő e nagy alakját, s ha nem kérjük rajta számon a költészet évtizedekkel későbbi fejleményeit, akkor föl kell ismernünk, hogy kuruc-verseiben Ady egy örökölt szerep le-építésének folyamatába enged betekintést, amely az utolsó „Két kuruc beszélget” kezdő-sorában eljut a modernség egyik legkietlenebb tapasztalatáig: „Most már nagyon jó, mert nem lehet rosszabb”. Ki kívánhat ennél több modernséget és kevesebb mégis-morált?

Jegyzet

- (1) Király István (1970): *Ady Endre*. II. kötet. Magvető, Budapest. 701–720. Uő. (1982): *Intés az őrzőkhöz*. II. kötet. Szépirodalmi, Budapest. 621–633.
- (2) Thaly Kálmán (1885): *Irodalom- és műveltségtörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból*, Ráth Mór, Budapest.
- (3) Szekfű Gyula (1913): *A száműzött Rákóczi 1715–35*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- (4) Csak néhány egykorú terjedelmesebb és jelentősebb írást emelünk itt ki: Tolnai Vilmos (1913): Kuruczko-ri irodalmunk szövegeiről. *Egyetemes Philológiai Közlöny*, 408–412. Uő. (1914): A kurucz balladák hitelessé-géről. *Egyetemes Philológiai Közlöny*, 656–674. Horváth János (1913): Kuruc dalpör. *Magyar Figyelő*, 4–6, 223–226. Riedl Frigyes (1913): A kuruc balladák, *Irodalomtörténet*, 417–452.
- (5) Genette, Gérard (1982): *Palimpsestes*, Seuil, Paris. 177–181.
- (6) Tolnai, 1914, 661.
- (7) Thaly, 1885, 440–441.
- (8) Tolnai, 1913, 412. Harsányi István – Gulyás József – Simonfi János (1914): *A kuruc balladák hitelessége*. Dani és Fischer a Ref. Főiskola betűivel, Sárospatak. 22–23.
- (8) Idézi Király, 1970, 708.
- (10) Uo. 709.
- (11) Uo. 295–296.
- (12) Uo. 709., 712., 713.
- (13) Király, 1982, 228.
- (14) Király, 1970, 637–656.